

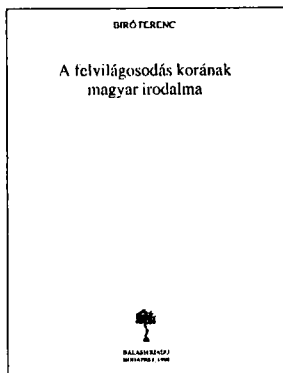
nem egyszerű fordítás, sokkal inkább átültetés, alkalmazás. A könyvben említett nyelvi jelenségek angol példáinak lefordítása mellett magyar nyelvű anyag (irodalmi szövegrészletek, újsághírek stb.) is segítik a jobb megértést. Ezenkívül a magyar kiadás kiterít a releváns hazai kutatásokra is, megemlíti az adott témákban megjelent fontosabb

hazai munkákat. (Steven Pinker: *A nyelvi ösztön. Hogyan hozza létre az elme a nyelvet? Fordította Bócz András, Typotex, Budapest, 1999. 496 o.*)

Gervain Judit

FELVILÁGOSODÁS ÉS IRODALOM

Bíró Ferenc 1997-ben a Magyar Tudományos Akadémia által jutalmazott könyve harmadik kiadást ért meg, ami bizonyítja sikerét. Kézikönyvről van szó, amely bemutatja a felvilágosodás korának magyar irodalmát, hazai forrásokra, adatokra és összefüggésekre támaszkodva, nem feledkezve meg a külföldi hatásokról sem. Ez utóbbi tekintetében érdemes lett volna jelezni, ott, ahol szükséges, a külső filozófiai és irodalmi irányzatokat, amelyek meghatározták a magyar felvilágosodás szellemi légkörét. A könyv újdonsága, hogy művelődéstörténeti és szociológiai szempontokból vizsgálja a fejlődést, és ehhez kapcsolja az irodalom eszmei és műfajok szerinti alakulását.

A kezdeteket nem a szokásos dátumtól, tehát 1772-től indítja, hanem előbből, és a hatást sem zárja le a XIX. század elején. Mint mondja, „egy szélesebb, az előzményeket is magában foglaló modell keretei között célszerű szemügyre venni” (10.) az új irodalom megjelenését. Ennek következtében megvizsgálja a barokk és a felvilágosodás

közi irodalmat, s ezen belül a magyar nyelv előretörését, a moralitás irodalmi megjelenését és Faludi költészetét, bemutatva a „laicizálódó értelmiség” feltűnését. A nemesiség új irodalmát főleg Haller László, Teleki József vagy Amadé László írásain át szerepelteti, de ide sorolja Fekete Jánost is, aki véleményünk szerint inkább a felvilágosodás irodalmába tartozik.

„A felvilágosodás áttörését” 1780 köré teszi, s benne Orczy Lőrinc, Bessenyei György, Barcsay Ábrahám, Ányos Pál és Báróczi Sándor munkái szerepelnek. Bár Orczy támogatta Bessenyeit és bár a „luxus apológétája” is volt, inkább a barokkhoz kapcsolódott. A főhelyet Bessenyei foglalja el, akit a szerző kitűnően ismer, s akinek spinozizmussal tarkított filozófiáját, politikai dilemmáit és művelődési programját részletesen adja elő. Többek között itt is idézi Kosáry Domonkos munkáját „a rendi felvilágosodásról” (86). amely véleményünk szerint ellentmondásokat vet fel, nem elsősorban a politikában, hanem a filozófiában és az irodalomban. Az 1780-as években megjelennek a nemesek mellett a polgárok, akik a városokban telepsznek meg és közönséget keresve végigjárják az országot.

Az *Eszmék* című fejezet a nyelv, az irodalom és a filozófia kapcsolatával és az „írók történelmével” foglalkozik. Az elsőt illetően egyet kell érteni azzal, hogy a magyar nyelv ügye nem politikai, hanem irodalmi szempontból jelentős ebben a korban. Nem lehet viszont elfeledkezni arról, hogy a kérdésnek nemzeti értelme is van (a latinnal szemben), és hatást gyakorol a Magyarországon élő más népek nyelvi fejlődésére is. Az utóbbi hatás kezdetben előnyös, az egyetértést szol-

gálja (Budai Egyetemi Nyoma), de hamar kialakulnak a nemzeti szembenállások. Ami az irodalom és a filozófia kapcsolatát illeti, a szerző a toleranciát helyezi előtérbe, de keveset szól II. József rendeletének hatásáról és a körülötte kialakult röpirati vitáról. *Az írók történelme* az eredet, a honfoglalás és az ún. „visszavonás” (a nemzet rendi megoszlása) kérdéskörét tárgyalja, és itt előtérbe kerül a latin történetírás hatása. Úgy vélem, érdemes lett volna szólni a korabeli latin irodalomról (és nemcsak a történetírásról), amely befolyásolta más területeken, így az irodalomban is, a magyar fejlődést.

E bevezető fejezetek után a szerző ismerteti a műfajok történetét, elemezve eszmei és esztétikai jellegzetességüket. A regénnyel kapcsolatban kitűnő bemutatót ad Kármán *Fanni hagyományairól*. *A színház nélküli színművek* című fejezetben utal az iskolai színjátszásra, visszatér Bessenyei Ágására és Csokonait méltatja. A legrészletesebben a költészetről szól ismerteti az antik, a magyaros, a nyugat-európai verselést és a szabadverselés megjelenését. Újszerű *A költészet a mindennapokban* című rész, melyben többek között tárgyalja Gyöngyössi János vagy Gvadányi József verseit, de megemlékezik a női költőkről is. „*Az önelvű költészet*” képviselői között elemzi Verseghy Ferenc, Dayka

Gábor, Fazekas Mihály, Virág Benedek verseit. Részletesen ismerteti Batsányi János művészetét, amely átvezet a felvilágosodástól a romantikához. Önálló fejezetet képez Csokonai Vitéz Mihály, akinek bemutatja erkölcsstanát, filozófiáját és ars poeticáját, kiemelve máig ható eredményeit és belső elmentmondásait.

A *kitekintésben* többek között igyekezik meghatározni a felvilágosodás stílusát, de nem emlékezik meg arról a vitáról, amely a neoklasszicizmus körül a mátrafüredi konferenciákon kialakult.

Bíró felhasználja a kor történeti és irodalomtörténeti magyar irodalmát, s támaszkodik elsősorban *Kosáry Domokos* és *Szaunder József* tanulmányaira. Kitekint ugyanakkor a mai külföldi forrásokra is (*Bourdieu, Todorov*), bizonyítva elméleti tájékozódását. Ellenvetéseink dacára, a könyv kitűnő képet ad a magyar felvilágosodás eszmei jelenségeiről, az egyes műfajokról, és különösen a költészet helyzetéről, bizonyos részletek ismételt kiemelésével világos stílusban értekezik. (*Bíró Ferenc: A felvilágosodás korának magyar irodalma. Balassi Kiadó, Budapest, 1998. 453 o.*)

Köpeczi Béla

AZ ÉRTELEM, A JELENTÉS KERESÉSE

A nyugati irodalomtudományban a század hatvanas éveiben új divathullámként megszületett az ún. befogadasesztétika, amely szerint a műalkotásoknak nincs általános érvényű, korokon és helyeken átvélő, időtálló, objektív értékük, hanem minden irodalmi mű vagy képzőművészeti alkotás értéke kizárólag az egyes olvasók (illetve nézők) egyéni véleményétől függ: az egyéni olvasó (néző) szubjektív ítélete, „befogadása” (*reception*) szabja meg a műalkotás alkalomszerű értékét. Ez az esztétikai elmélet önmagának mond ellent, mert ezek szerint nem létezhetik esztétika mint általános érvényű értékítéletek alapján mérlegelő diszciplína, nincsenek normatív mércék, nem érvényes az arisztotelészi három „abszolút érték”

(szép, igaz, jó) hagyományos európai izlés- és erkölcsrendszere. Logikusan továbbvezetve, e nézet a társadalmiságot tagadja, mert eszerint mindenki saját izlése szerint mondhat igazat vagy hazugságot, lehet becsületes vagy gyilkos.

E jellegzetesen anarchista és agnosztikus esztétikai elmélet Nyugaton már divatját már, mint sehová sem vezető, meddő ötlet, de Magyarországon — szokásos késéssel — ma is több, tekintélyt élvező követője akad. Szepes Erika könyve ennek a nézetnek üzen hadat. Bevezetőben (bőséges bibliográfiával) részletesen ismerteti az elmélet kialakulását, jelentősebb hazai és külföldi képviselőinek, valamint cáfolóiknak nézeteit, utána egész könyvének verselemzéseivel az ellenkező